

Rechtse greep naar de macht, 1934

Parijs in opstand

In april en mei gaan de Fransen naar de stembus om een nieuwe president te kiezen. Marine Le Pen van het rechtse Front National doet het goed in de peilingen met een populistisch nationalistisch programma. Soortgelijke groeperingen probeerden in Frankrijk al eerder aan de macht te komen. Toen vielen er doden. **Ivo van de Wijdeven** bespreekt de situatie in 1934.

Het jaar 1934 begon al onrustig. Het geïllustreerde sensatieweekblad *Détective* plaatste een verschrikt kijkende blonde op de cover van het januarinumnummer. Het onderschrift luidde rellerig: '1934 opent haar angstige radeloze ogen voor een toekomst vol van haat, tragedies en rampen' (zie p.40). In Parijs werd om de haverklap gestaakt. Op de brede boulevards werden provisorische barricades

opgericht en op diverse plekken raakte de politie slaags met betogers. Maar op 6 februari 1934 sloeg de vlam pas echt in de pan. Een boze menigte probeerde via de Pont de la Concorde het Palais Bourbon te bestormen. Hier was de Nationale Vergadering van de Derde Franse Republiek – vergelijkbaar met de Nederlandse Tweede Kamer – bijeen om naar de regeringsverklaring van het nieuw aangetreden kabinet-Daladier II te luisteren. De boze menigte

Parijs 1934: rellen op de Place de la Concorde en een fascistische demonstratie.

eiste het vertrek van dat kabinet en het aantreden van één enkele sterke leider, die 'de corrupte politieke bende' in het Palais Bourbon eens stevig ging aanpakken. De Derde Republiek moest weg!

Economische stagnatie

Wat ging hieraan vooraf? Frankrijk zat in 1934 in het slop. Het land was de grote verliezen die het had geleden in de Eerste Wereldoorlog nog steeds niet te boven gekomen. Er was een demografische crisis ontstaan doordat 10% van de volwassen mannen in de loopgraven was gesneuveld. De wederopbouw was traag verlopen en leunde sterk op Duitse herstelbetalingen. Die bleven in de loop van de jaren '20 steeds verder uit en daar kwam de Grote Depressie van 1929 nog eens bovenop. Door de lage bevolkingscijfers bleef de werkloosheid in eerste instantie laag, maar in 1933 werd ook Frankrijk hard geraakt.

Opeenvolgende kabinetten – in 1933 alleen al vijf – kozen er allemaal voor om de franc niet te laten devalueren en de begroting sluitend te houden, waardoor veel Fransen werden gedwongen zelf ook te bezuinigen en hun schaarse geld op zak te houden. Het resultaat: totale economische stagnatie.

Jaloers op de Duitse dynamiek

De Derde Republiek was bovendien politiek verlamd geraakt. De gematigd rechtse Radicaal-Socialistische Partij vervulde sinds 1924 een sleutelrol in de elkaar snel opvolgende kabinetten, door de ene keer voor centrumlinkse en de andere keer voor centrumrechtse coalitiepartners te kiezen. Maar welke politieke signatuur de kabinetten ook hadden, ze slaagden er maar niet in om

de problemen die Frankrijk plaagden op te lossen. Politici gaven elkaar de schuld van de ellende en spendeerden hun tijd en energie vooral aan het bestrijden van elkaar. Bovendien waren er tal van schandalen; corruptie en vriendjespolitiek waren niet van de lucht. De meeste Fransen hadden in 1934 dan ook totaal geen vertrouwen meer in de

nomische ineenstorting, gevolgd door communistische machtsovername. Franse conservatieven keken jaloers naar buurland Duitsland. Hitler had in 1934 de touwtjes stevig in handen en onder zijn leiding werd er stevig aan de weg getimmerd. De Duitse dynamiek stak schril af tegen de Franse stilstand. In rechtse kringen gingen stemmen op

De Duitse dynamiek stak schril af tegen de Franse stilstand

gevestigde politieke orde. Vooral aan de uiterste rechterflank van het politieke spectrum was het wantrouwen groot. Daar vreesde men een definitieve eco-

om de Derde Republiek omver te werpen en het Duitse voorbeeld te volgen. Rijke industriëlen steunden de conservatieve en antidemocratische Action Française en kleinere extreemrechtse groeperingen als de Jeunesses Patriotes, de Solidarité Française en de Mouvement Franciste, die fel ageerden tegen de regering. Ook de verbitterde oorlogsveteranen van de Union Nationale des Combattants en het Croix de Feu lieten zich niet onbetuigd.

Nepnieuws

De media wakkerden de onrust verder aan – een situatie die te vergelijken is met de ontregelende invloed van de gepolariseerde kranten, nieuwssites en tv-zenders tijdens de recente presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten. In Franse geïllustreerde weekbladen als *Détective* werden schandalen en faillissementen breed uitgemeten. Iedere politieke stroming had zijn eigen blad en in de krantenkolommen werd een verbeterde strijd uitgevochten. Boeken, films en artikelen speelden in op xenofobie en antisemitisme, toentertijd in Frankrijk altijd onderhuids aanwezig. Veel Fransen voelden zich na de Eerste Wereldoorlog in de steek

Rechtse liga's

De ligues d'extrême droite in Frankrijk in de jaren '30 huldigden nationalistische, militaristische, antisemitische, antidemocratische en anticommunistische standpunten. Deze extreemrechtse groeperingen hielden zich vooral onledig met demonstraties, rellen en pseudo-militaire parades, waarbij vooral Benito Mussolini's paramilitaire Zwarthemden als voorbeeld dienden. De term 'ligue' werd gebruikt om ze te onderscheiden van echte politieke partijen. De groeperingen waren heel divers van karakter. Zo werden in eerste instantie alleen oorlogsveteranen lid van het Croix de Feu (rechts een speldje); kleinere groeperingen werden vaak gefinancierd door rijke industriëlen. De Jeunesses Patriotes van champagnebaron Pierre Taittinger bijvoorbeeld waren door hem geworven studenten (rechtsonder hun embleem).

Propaganda-affiche tegen de regering, 1934.

DÉTECTIVE

De Franse pers was in de jaren '30 partijdig of vooral uit op hoge verkoopcijfers. Met sensationale covers gooiden bladen olie op het vuur van de onrust. Dit januarinumnummer van het weekblad *Déetective* voorspelt 'een toekomst vol van haat, tragedies en rampen'.

miljoen francs via een door hemzelf mee opgerichte gemeentelijke leenbank in Bayonne.

Toen de economische crisis ook Frankrijk bereikte, probeerden Stavisky's klanten hun obligaties in Bayonne te verzilveren, maar kregen nul op het rekest. Het kaartenhuis stortte in en binnen enkele weken werd het zwendelnetwerk van Stavisky opgerold. De ene na de andere corrupte functionaris werd gearresteerd, en toen ook minister Albert

Dalimier betrokken bleek te zijn viel uiteindelijk het hele centrum-linkse kabinet-Chautemps over de affaire. Stavisky vluchtte naar Chamonix en pleegde er zelfmoord toen de politie

op 8 januari 1934 aan de deur van zijn onderduikadres verscheen. Volgens de kranten was er echter helemaal geen sprake van zelfmoord, maar had de politie van hogerhand opdracht gekregen Stavisky te vermoorden omdat hij te veel namen zou kunnen onthullen. Vooral de rechtse pers riep om het aftreden van de regering. Stavisky's zelfmoord vormde daarmee de lont in het politieke kruisvat.

6 februari 1934

Op 6 februari gingen alle extreemrechtse groeperingen, van de Action Française tot het Croix de Feu, de straat op. Een deel van de demonstranten bestormde uiteindelijk het Palais Bourbon. Er vielen vijftien doden en tweeduizend gewonden, maar de politie slaagde erin om de menigte uiteen te slaan. De centrumlinkse premier Édouard Daladier had de volkswede overigens deels aan zichzelf te danken. Hij had in een poging schoon schip te maken de juist populaire Parijse politiecommissaris Jean Chiappe ontslagen en diverse verdachte functionarissen weggepromoveerd vanwege de Stavisky-affaire – wat de verdenking voedde dat politici elkaar de hand boven het hoofd hielden.

gelaten door de Amerikanen, die zich na hun beslissende bijdrage in de oorlog weer in isolement hadden teruggetrokken, dus ook anti-Amerikanisme was populair.

Het informeren van het publiek stond niet hoog op het prioriteitenlijstje. Het was immers veel makkelijker om alle problemen te wijten aan buitenlanders en Joden en weg te vluchten in spannende misdaadverhalen en sensationele roddels. Met een schuin oog op de verkoopcijfers namen veel media het niet zo nauw met de waarheid. Aan politieke organisaties gelieerde bladen hadden hun eigen agenda. Politiek en sensatie werden verknoopt en feit en fictie raakten verward. *Fake news* avant la lettre.

De Stavisky-affaire

Eind 1933 raakten de Franse media in de ban van de affaire rond Sacha Stavisky, een Russisch-joodse immigrant die zich tijdens een langlopende carrière als oplichter had opgewerkt tot de fine fleur van het Franse zakenleven. Dankzij handige connecties en via smeergeld wist Stavisky jaren uit handen van Justitie te blijven. Zijn meest winstgevend constructie was het uitgeven van valse obligaties ter waarde van tweehonderd

Alexandre Stavisky met en zonder snor, opsporingsfoto's in het politieblad van 14 januari 1934.

De socialist Leon Blum achter zijn bureau in 1936, en een rechtse propagandaposter uit dat jaar. Communistisch Moskou zou in Blums Front Populaire-regering aan de touwtjes trekken.

Het kabinet-Daladier bood z'n ontslag aan en de centrumrechtse Gaston Doumergue nam het stokje over. De angel was nu uit de Stavisky-affaire gehaald. Omdat het antidemocratische kamp geen parlementaire vertegenwoordiging had, kon het geen alternatief voor het kabinet-Doumergue leveren. Bovendien bleken de extreemrechtse groeperingen organisatorisch én ideëel zo versplinterd dat ze na 6 februari niet meer tot eensgezind optreden kwamen. Ze verloren het momentum door hun verdeeldheid.

'Liever Hitler dan Léon Blum'

Aan de linkerkant van het politieke spectrum gebeurde juist het omgekeerde. Liberalen, socialisten en communisten reageerden geschokt op de couping en vormden één nationaal front onder de noemer Front Populaire. Dat beloofde met steun van de vakbonden de Derde Republiek te zullen verdedigen tegen het fascisme en stelde maatregelen tegen de economische crisis en sociale hervormingen in het vooruitzicht. Het Front Populaire won vervolgens met glans de verkiezingen in de lente van 1936 en vormde een regering onder Léon Blum. In conservatieve kringen werd met afschuw gereageerd: het lot van het katholieke Frankrijk was nu in handen van een Joodse socialist! 'Liever Hitler

dan Léon Blum', werd al gauw gefluisterd. Toen Blum alle extreemrechtse groeperingen verbood, transformeerde het Croix de Feu zichzelf tot een heuse politieke partij, de Parti Social Français. Met succes: het ledenaantal groeide van 35.000 in februari 1934 tot een miljoen

De situatie in Frankrijk nu vertoont grote overeenkomsten met die in 1934

leden op het moment dat het kabinet-Blum viel in 1937.

Er was slechts een begin gemaakt met de broodnodige hervormingen en van het Front Populaire was al gauw niets meer over. Frankrijk modderde voort tot de wens van de conservatieven verhoord werd en Hitler in 1940 het land binnenviel.

De vuist van het Front National

De situatie in Frankrijk nu vertoont grote overeenkomsten met die in 1934. Broodnodige economische hervormingen blijven al jarenlang uit en de Franse economie loopt mijlenver achter op de Duitse. Frankrijk speelt wederom tweede viool in Europa; veel Fransen voelen dat in elk geval zo. Het vertrouwen van

de Fransen in de gevestigde politieke orde is zo goed als verdwenen. Samen met de nieuwe opmars van nepnieuws, nu vooral in de sociale media, vormt dat een explosieve cocktail voor het Franse politieke landschap.

Een groot verschil met 1934: in 2017 is links versplinterd en kan het extreemrechtse kamp naar het zich laat aanzien als enige een vuist maken: het Front National van Marine Le Pen. Haar vader Jean-Marie Le Pen is er in geslaagd om alle rechtse splintergroeperingen te verenigen en zijn dochter kan daar wellicht van profiteren in de komende presidentsverkiezingen. Andere partijen zullen alle zeilen bij moeten zetten

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Vorig jaar verscheen zijn boek *De rafelranden van Europa* over de geschiedenis van de Europese grenzen (Spectrum). Momenteel werkt hij aan een boek over populisme in Oost-Europa in het interbellum.

VERDER LEZEN

- ▶ **B. Jenkins en C. Millington**, *February 1934 and the Dynamics of Political Crisis*, Routledge 2015
- ▶ **E. Weber**, *The Hollow Years. France in the 1930s*, Norton 1994